

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΜΑΡΚΗΣ, Frankfurt /M

ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Ο QUINE ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΣ

Α'. Ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας
τῆς μεταφράσεως.

In Allem, was die menschliche Brust bewegt, namentlich aber in der Sprache, liegt nicht nur ein Streben nach Einheit und Allheit, sondern auch eine Ahndung, ja eine innere Überzeugung, daß das Menschengeschlecht, trotz aller Trennung, aller Verschiedenheit, dennoch in seinem Urwesen und seiner letzten Bestimmung unzertrennlich und eins ist (Wilhelm von Humboldt)¹.

1. Ὁ σύγχρονος Ἀμερικανὸς φιλόσοφος W.V.O. Quine ἀνέπτυξε προσφάτως (1960)² μίαν περίφημον καὶ πολυσυζητηθεῖσαν θέσιν περὶ τῆς ἀπροσ-

1. Τὸ ἐπιλεγέν διὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐργασίας ρητὸν τονίζει, ἀντιθέτως πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Quine, τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Quine, Chomsky καὶ Katz προσπαθοῦν νὰ δώσουν ἐπιστημονικὴν χροίαν εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτὴν πεποίθησιν τοῦ Humboldt. Πρβλ. Chomsky (3), ἰδ. 25-31, Liebrucks (2), 44έπ. καὶ Humboldt 160.

2. Πρβλ. τὸ δεῦτερον κεφάλαιον τοῦ Quine (1): «Σημασία καὶ Μετάφρασις» καὶ τὴν προσπάθειαν διευκρινίσεως τῆς θέσεώς του αὐτῆς εἰς τὰ ἔργα (2), ἰδ. 26-68, 134-160, καὶ (3), ἰδ. 295-319. — Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Quine ὡς καὶ τοὺς συχνότερον ἀναφερομένους κατωτέρω συγγραφεῖς γίνονται βάσει τῶν ἀκολουθῶν ἐκδόσεων:

Austin, J. L., *How to do things with words*, Cambridge 1967

Boeckh A., *Formale Theorie der philologischen Wissenschaft*, εἰς *Enzyklopädie und Methodologie der philol. Wissenschaften*, Darmstadt 1966

Cassirer E., *Philosophie der symbolischen Formen* 1-3, Darmstadt 1973

Carnap R., (1), *Logische Syntax der Sprache*, Wien 1968²

» (2), *Introduction to Semantics*, Cambridge 1968³

» (3) *Meaning and Necessity*, Chicago 1967⁵

Chomsky N., (1), *Quine's Empirical Assumptions*, εἰς Davidson (1), 53-6

» (2) *Language and Mind*, enlarged edition, N. York 1972²

» (3) *Cartesianische Linguistik*, Tübingen 1971

διοριστίας τῆς μεταφράσεως³. Περὶ τῶν γλωσσολογικῶν προϋποθέσεων, τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν τῆς θέσεως αὐτῆς διὰ τὸ γλωσσολογικὸν πρόβλημα τῆς μεταφράσεως πρόκειται νὰ γίνη κυρίως λόγος εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης. Ἡ συζήτησις γύρω ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, διότι ἤδη παρ' αὐτῷ τῷ Quine φαίνεται, ὅτι αἱ ἐνδεχόμεναι συνέπειαι τῆς ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς Γλωσσολογίας καὶ ἀφοροῦν εἰς τὴν μετάφρασιν ὡς περαιτέρω πρόβλημα τῆς Θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Ἑρμηνευτικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας ἐν γένει. Οὕτω ἐξασφαλίζεται μέσῳ τῆς θέσεως τοῦ Quine ἓνα ὑποθετικὸν «νῆμα τῆς Ἀριάδνης» διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως καὶ ἐντὸς τῶν ἐν λόγῳ ἐπὶ

- Davidson D. (ed.) (1) *Words and Objections. Essays on the work of W. V. Quine*, Dordrecht 1969
- » (2), *Truth and Meaning* εἰς Hockney/Wilson (eds.), *Philosophical Logic*, Dordrecht 1969, 1-20.
- Frege G., *Über Sinn und Bedeutung*, εἰς *Funktion, Begriff, Bedeutung* (Hrsg. von G. Patzig), Göttingen 1966²
- Gadamer, H. G., *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1972³
- Hempel, C. G., *Aspects of Scientific Explanation*, N. York 1965
- Hönlswald R., *Philosophie und Sprache*, Darmstadt 1970
- Humboldt W. von, *Schriften zur Sprachphilosophie, Werke*, 3, Darmstadt 1969³
- Katz, J. J., *Semantic Theory*, N. York 1972
- Kuhn, T.S., *Reflections on my Critics*, εἰς: Lakatos κ. ἄ. (eds), *Criticism on the Growth of Knowledge*, Cambridge 1970, 231-78
- Kutschera F., *Die Sprachphilosophie Quines*, εἰς *Sprachphilosophie*, München 1972, 179-217
- Liebrucks B., (1), *Spache und Bewußtsein 1: Einleitung und Spannweite des Problems*, Frankfurt/M. 1964
- » (2) *Sprache und Bewußtsein 2: Spache*, Frankfurt/M. 1965
- Quine, W.V.O., (1), *Word and Object*, Cambridge 1960
- » (2) *Ontological Relativity*, Columbia 1969
- » (3) *Replies* εἰς: Davidson (1), 292-352
- Rorty R., *Indeterminacy of Translation and of Truth*, «Synthese» 23 (1972) 443-462
- Schleiermacher F., *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*, εἰς Störig, *Das Problem des Übersetzens*
- Störig, H. J. (Hrsg.) *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt 1973
- Stroud B., *Conventionalism and the Indeterminacy of Translation*, εἰς Davidson (1), 82-96
- Wallace J., *A Query on radical Translation*, «Journal of Philosophy» 68 (1971) 143-151
- Whorf, B. L., *Sprache, Denken, Wirklichkeit*, Hamburg 1965
- Wittgenstein L. (1) *Tractatus Logico-philosophicus*, Frankfurt/M. 1963
- » (2) *Philosophische Untersuchungen*, Frankfurt/M. 1967
3. Ἀπὸ τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν γύρω ἀπὸ τὴν θέσιν πρβλ. τὰς διὰ τοὺς σκοπούς μας ἐνδιαφερούσας ἐργασίας τῶν Kutschera, Rorty, Stroud, καὶ Wallace, καθὼς καὶ τὰς ἐν Davidson (1) ἀποτυπωθείσας ἐργασίας τῶν Chomsky, Harman καὶ Hintikka, μὲ τὰς ὁποίας συζητεῖ ὁ Quine κριτικῶς. Διὰ μίαν προσωρινὴν ἀποκορύφωσιν τῆς κριτικῆς τῆς θέσεως ἐκ μέρους τῶν γλωσσολόγων πρβλ. Katz (1972), κεφ. 6, ἰδίᾳ 280-292.

μέρους πεδίων του λόγου, ήτοι 1) της Μεταγλωσσολογίας, 2) της Μεταεπιστήμης και 3) της Μεταφιλοσοφίας, όπως θα την επιχειρήσωμεν εις το δεύτερον μέρος.

Είναι κατ' αρχήν ευνόητον ότι πᾶσα θεωρία της μεταφράσεως θα πρέπει να λάβη χώραν ἐντὸς ἐνὸς εὐρυτέρου μεθοδολογικοῦ σχηματισμοῦ, ὁ ὁποῖος προσδιορίζεται κυρίως ἐκ δύο πραγμάτων, δηλ. τοῦ βαθμοῦ ἀναπτύξεως τῆς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμης τῆς Γλωσσολογίας καὶ δεύτερον τῆς καθολικῆς ἐννοίας περὶ ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ εἰς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσεται ἡ ἐκάστοτε θεωρία περὶ μεταφράσεως. Εἶναι εὐνόητον ἐπίσης (διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους), ὅτι πολλάκις τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ἢ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ συνειδητὸν ἢ βάσει ἐσφαλμένων ἐπιστημονικῶν προϋποθέσεων θεωρεῖται (ἀδικαιολογήτως) ὡς ψευδοπρόβλημα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀμφότεροι οἱ παράγοντες αὐτοὶ ἐπιδροῦν δυσμενῶς ἐπὶ τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. Τοῦτο θὰ δειχθῇ ἐκ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς θέσεως τοῦ Quine. Θὰ ὑπερέβαινε τὸν συστηματικὸν χαρακτήρα τῆς παρούσης ἐργασίας, ἐὰν ἠθέλαμεν νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ ἱστορικῶς τὴν ἀλληλοεπίδρασιν μεταξὺ τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως, τῆς ἐκάστοτε καταστάσεως τῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς γενικῆς ἐννοίας περὶ ἐπιστήμης. Καίτοι ὑπάρχουν ἐργασίαι περὶ τῆς ἱστορίας τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης, π.χ. τοῦ Steinthal διὰ τὴν ἀρχαιότητα, τοῦ Aegens δι' ὅλας τὰς περιόδους καὶ διὰ τὸν Μεσαίωνα, καὶ τοῦ Chomsky διὰ τὴν καρτεσιανὴν Γλωσσολογίαν, ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως κατὰ ἱστορικὸν τρόπον δὲν ἔχει ἐξαντληθῇ⁴. Ἀλλ' ὅπως ἤδη ἐτονίσσαμεν, τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ λύσωμεν. Περιοριζόμεθα διὰ τοῦτο εἰς τὴν σύγχρονον συζήτησιν περὶ τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως.

Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Quine ἀναπτύσσει τὴν θέσιν του αὐτὴν περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας ἐντὸς τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Γλωσσολογία ὑπέστη ριζικὴν μεταβολὴν δύο φορές τὸν 20ὸν αἰῶνα: πρῶτον μὲ τὸ ἔργον τοῦ De Saussure καὶ δεύτερον μὲ τὸ ἔργον τοῦ Chomsky. Ἐπειδὴ ὁ Chomsky δίδει συγκεκριμένην ἀπάντησιν εἰς τὸν Saussure⁵, πε-

4. Πρβλ. Chomsky (2), 1-23 καὶ (3), *passim*. Μία «λογικὴ» ἀναπαράστασις τ

ριοριζόμεθα κατωτέρω εἰς τὸ ἔργον τοῦ Chomsky, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ὡς γνωστὸν κριτικῶς ὁ Quine εἰς τὴν θέσιν του περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως παρὰ Chomsky καὶ Quine εἶναι ἔνεκα τούτου μόνον τότε κατανοητή, ὅταν γνωρίσωμεν τὰς γλωσσολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς θεωρητικὰς προϋποθέσεις ἀμφοτέρων τούτων τῶν γλωσσολογικῶν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸν ἐκάστοτε ὀρίζοντα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως. Ἄς ἴδωμεν ἔνεκα τούτου ποίαν μορφήν ἔχουν αἱ προϋποθέσεις αὐταί.

Τόσον ὁ Chomsky ὅσον καὶ ὁ Quine εἶναι κατ' ἀρχὴν σύμφωνοι, ὅτι ἡ γλωσσολογικὴ θεωρία πρέπει νὰ εἶναι μία ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη. Ἀμφοτέροι ἀποκρούουν πᾶσαν μὴ ἐμπειρικὴν δῆθεν «ὄνειροπολοῦσαν» θεωρίαν περὶ γλώσσης, ἡ ὁποία ἐξάγει συμπεράσματα περὶ τῆς ὑφῆς, λειτουργίας καὶ μηχανισμοῦ τῆς γλώσσης, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τῆς τὰ γλωσσικὰ δεδομένα⁶. Ἀλλὰ ἤδη τίθεται τὸ πρόβλημα: τί εἶναι ἓνα ἐμπειρικῶς δεδομένον τῆς γλώσσης; πῶς νὰ τὸ προσδιορίσωμεν χωρὶς ἓνα ἐρμηνευτικὸν ὀρίζοντα; Τίθεται ἄρα τὸ πρόβλημα τῆς ἐμπειρικῆς βάσεως τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας, βάσει τῆς ὁποίας εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφασισθῇ ποία ἐκ δύο ἀντιπάλων θεωριῶν εἶναι ὀρθή καὶ ποία ἐσφαλμένη. Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν ἐτίθετο διὰ τὴν προεπιστημονικὴν Γλωσσολογίαν. Διότι, ὡς γνωστὸν, δὲν ἐπρόκειτο περὶ μίας «θεωρίας», ἡ ὁποία ἐξηγοῦσε τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ περὶ μίας ἀπλῆς περιγραφῆς διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν διαφορετικῶν μερῶν τοῦ λόγου⁷.

Ὅπως κάθε ἐπιστημονικὴ θεωρία τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ γλωσσολογικὴ θεωρία πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν φαινόμενα. Πρῶτον τὰ συλλέγει περιγραφικῶς, μετὰ σχηματίζει γενικὰς ὑποθέσεις καὶ τέλος ὑπάγει αὐτὰς ὑπὸ γενικοὺς νόμους (ἐὰν τοῦτο εἶναι δυνατόν). Τὸ ἰδανικὸν εἶναι πάντοτε νὰ ἐξεύρωμεν γενικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐξηγοῦν περισσότερα γεγονότα. Αἱ διάφοροι θετικαὶ ἐπιστῆμαι τῆς φύσεως προσπαθοῦν νὰ κάμουν χρῆσιν τῆς μεθόδου αὐτῆς. Ἐπειδὴ ἡ φύσις εἶναι κάτι τὸ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὑποτίθεται πάντοτε, ὅτι οἱ ἐννοιολογικοὶ σχηματισμοὶ μας ἐπαληθεύονται μέσῳ τῆς ἀνερμηνεύτου φύσεως τῆς ἰδίας.

τασθοῦν τώρα. Παραπέμπομεν πρὸς τοῦτο εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν⁸. Μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ ζήτημα σχετικῶς μὲ τὴν Γλωσσολογίαν. Εἶναι καὶ αὕτη μία φυσικὴ θεωρία καὶ ἐπιστήμη ἢ μία «Ἐπιστήμη τοῦ πνεύματος», τοῦ πολιτισμοῦ;

Κατ' ἀρχὴν φαίνεται ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἓνα φυσικὸν φαινόμενον, ὅπως π.χ. ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἢ ἡ ἐλλειπτικὴ τροχιά ἐνὸς πλανήτου, κλπ. Φαίνεται μᾶλλον, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἓνας κοινωνικὸς θεσμός, βάσει τοῦ ὁποίου ρυθμίζεται ἡ γλωσσικὴ διαγωγή τῶν ἀτόμων. Συνεπῶς πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν σκοπιμότητα, τὴν τελεολογίαν, τὸν κατὰ συνθήκην χαρακτήρα τῆς γλώσσης, ἐὰν θέλωμεν νὰ τὴν ἐξηγήσωμεν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ γλωσσολογία πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς ἐπιστήμη τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ πνεύματος. Εἶναι πολὺ σπουδαῖον, τί εἶδους ἄποψιν περὶ γλώσσης θὰ λάβωμεν ὡς ἀφετηρίαν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. Ἐνῶ ἡ Ἑρμηνευτικὴ (πρβλ. κατωτέρω μέρος Β', *passim*) ξεκινᾷ μᾶλλον ἀπὸ τὴν γλῶσσαν ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον πολιτισμοῦ, τόσον ὁ Chomsky ὅσον καὶ ὁ Quine εἶναι τοῦλάχιστον εἰς ἓνα σημεῖον τῆς αὐτῆς γνώμης, ὅτι δηλαδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι προπαντὸς ἓνα «φυσικὸν» φαινόμενον καὶ ἡ Γλωσσολογία πρέπει νὰ εἶναι μία φυσικὴ ἐπιστήμη.

Ἐν τούτοις ὑφίστανται διάφοροι θεμελιώσεις μεταξὺ τῶν δύο τούτων σχολῶν τῆς ἐμπειρικῆς Γλωσσολογίας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ἔριδα αὐτὴν λεπτομερῶς, διότι ἐνδιαφερόμεθα μόνον διὰ τὰ σημεῖα ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως. Δύο τομεῖς εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἔριδος: α) ἡ ἐκμάθησις τῆς γλώσσης καὶ β) ἡ κατάλληλος Γραμματικὴ διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς γλωσσικῆς ἰκανότητος ἐν γένει. Καὶ εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς τομεῖς ἀντιπροσωπεύει ὁ Chomsky μίαν «ὀρθολογιστικὴν» καὶ ὁ Quine μίαν «ἐμπειρικὴν» ἄποψιν. Αἱ ἔριδες αὗται εἶναι γνωσταὶ εἰς τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς Γνωσεολογίας ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν χρόνων μας, ἀλλὰ τώρα τὸ θέμα τίθεται σχετικῶς μὲ τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐκμάθησεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὑφῆς τῆς γλωσσικῆς ἰκανότητος, τοὔτέστιν τῆς ἐκάστοτε γραμματικῆς θεωρίας ἢ ὁποία ζητεῖ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ⁹.

λην γλῶσσαν, πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐκμάθῃ τὴν δευτέραν αὐτὴν γλῶσσαν. Ἐποὺ τὴν ἐκμάθῃ πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ καταγράψῃ τοὺς φωνητικούς, σημαντικούς καὶ συντακτικούς κανόνες τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔχει ἀνάγκην μίας καταγραφῆς ἐνὸς λεξικοῦ, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν προφορὰν τῶν λέξεων καὶ τὴν ἀντίστοιχον σημασίαν των, καὶ μίας Γραμματικῆς, ἣ ὁποία καταγράφει τοὺς κανόνες, βάσει τῶν ὁποίων σχηματίζονται αἱ γλωσσικῶς ὀρθαὶ μορφαὶ τοῦ λόγου ἐν γένει. Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ γλωσσολόγου μίας ἐπὶ μέρους γλώσσης καὶ τοῦ μεταφραστοῦ τῆς γλώσσης αὐτῆς εἰς μίαν ἄλλην συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ γλωσσολόγος «εἰς τὸ σπίτι του» ἔχει νὰ κάμῃ μὲ μίαν μόνον θεωρίαν, ἐνῶ ὁ μεταφραστὴς μὲ δύο θεωρίας. Ὁ πρῶτος ἔχει νὰ κρίνῃ μίαν θεωρίαν βάσει τῶν γλωσσικῶν γεγονότων, ὁ δεύτερος φέρει μαζὺ του μίαν γλωσσικὴν θεωρίαν (Λεξικόν, Γραμματικὴν) καὶ θέλει νὰ τὴν συγκρίνῃ καὶ νὰ τὴν ἀπεικονίσῃ μὲ τὴν δευτέραν γλῶσσαν¹⁰.

Θεμελιώδη σημασία ἔχει τώρα διὰ τὴν θέσιν τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως, τὸ γεγονός ὅτι μεταξὺ τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας τῆς ἰδικῆς του γλώσσης καὶ ἐκείνης τοῦ μεταφραστοῦ ὑφίσταται ἀσυμμετρία μὲ τὸ ἐξῆς νόημα: Εἶναι δυνατόν νὰ συγγράψωμεν δύο διαφορετικὰς γραμματικὰς μίας καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης, π.χ. τῆς γερμανικῆς, τὴν μίαν βάσει τοῦ ὀρθοδόξου λατινικοῦ τύπου καὶ τὴν ἄλλην βάσει τῆς νεωτέρας γραμματικῆς θεωρίας τοῦ γενετικοῦ-μετασχηματικοῦ τύπου Chomsky. Αἱ δύο αὗται διαφορετικαὶ θεωρίαι διαφέρουν βεβαίως κατὰ τὴν λογικὴν ὑφὴν καὶ τὰς βασικὰς ἐννοίας, ἀλλὰ τὸ καθαρὸν περιεχόμενόν των εἶναι τὸ αὐτό. Εἶναι ὅπως λέγει ὁ Quine «ἐκτατικῶς ἰσοδύναμοι». Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἀμφότεραι χαρακτηρίζουν μὲ διαφορετικὰ μέσα τὰς ὀρθὰς ἢ μὴ ὀρθὰς ἐκφράσεις μίας γλώσσης. Τὸ τελευταῖον κριτήριον εἶναι ἡ γλωσσικὴ διαγωγή, καὶ ἐφ' ὅσον ἀμφότεραι τὴν ἐξηγοῦν καὶ τὴν σέβονται, εἶναι καὶ αἱ δύο ὀρθαί. Ἴσως ἡ μία νὰ εἶναι ἀπλουστερά τῆς ἄλλης, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀληθείας των εἶναι τὸ αὐτό. Θεμελιώδης ἀπροσδιοριστία δὲν φαίνεται νὰ ὑφίσταται εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τῶν δύο ἀντιμαχομένων γλωσσικῶν θεωριῶν ἐντὸς τῆς ἰδικῆς μας γλώσσης. Διὰ τὸ πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς συγκρούσεως δύο διαφορετικῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν

Δεύτερον) πολλοί ισχυρίζονται, ότι και εκεί υφίσταται η άπροσδιοριστία αυτή. Διότι κάθε θεωρία χρησιμοποιεί, ούτως ειπείν, τὸ ἰδικόν της Λεξικὸν καὶ τὴν ἰδικήν της Γραμματικήν. Ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀληθές, τότε ἡ άπροσδιοριστία θὰ ἴσχυεν καὶ διὰ τὰς δύο γραμματικὰς τῆς ἰδικῆς μας γλώσσης. Ἐπειδὴ ὁ Quine τονίζει τὴν άπροσδιοριστίαν τῆς μεταφράσεως ὡς κάτι ποὺ ὑπερβαίνει τὰ συνήθη ὅρια τῆς συγκρίσεως δύο ἀντιπάλων φυσικῶν θεωριῶν¹², πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὴν ἐκθέσωμεν χωριστά.

Ἡ ριζοσπαστικὴ θεωρία τοῦ Quine ἰσχυρίζεται, ὅτι διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως πρέπει νὰ συνειδητοποιήσωμεν μίαν ἐπιπροσθέτως άπροσδιοριστίαν. Δύο διαφορετικοὶ μεταφρασταὶ μίας καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης δύνανται νὰ σχηματίσουν δύο διαφορετικὰ Λεξικά καὶ Γραμματικὴν μίας καὶ τῆς αὐτῆς ξένης γλώσσης, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκπληροῦν τὰς κάτωθι δύο ἀντιφατικὰς ιδιότητες: α) ἀμφοτέρω εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν καθολικὴν συμπεριφορὰν τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης, ἀλλὰ β) ἀμφοτέρω διαφέρουν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς γλώσσης τόσον ριζικῶς μεταξύ των, ὥστε ἐν τελευταία ἀναλύσει νὰ διαφέρουν κατὰ τὸ ἀληθινόν των περιεχόμενον¹³. Ἐνῶ ἡ σύγκρισις δύο γραμματικῶν θεωριῶν μίας καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης δεικνύει κατὰ Quine, ὅτι αὗται ἐκπληροῦν μὲ τὸν τὴν πρώτην ιδιότητα, φαίνεται ὅτι αἱ δύο μεταφράσεις ἐκπληροῦν καὶ τὴν δευτέραν ιδιότητα, δηλαδή ὁδηγοῦν εἰς τὴν παράδοξον ἀντινομίαν.

Δύο τινὰ μᾶς ἐνδιαφέρουν σχετικῶς μὲ τὴν παράδοξον αὐτὴν θέσιν: πῶς μέχρι σήμερον δὲν ἐγένετο συνειδητὴ ἡ άπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως, καὶ πῶς φθάνει ὁ Quine εἰς τὸ παράδοξον συμπέρασμά του; Τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα εἶναι δύο πλευραὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος καὶ ἀλληλοεξαρτῶνται. Ἄρα μόνον παραλλήλως εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεθοῦν. Οἱ προβαλ-

12. Πρβλ. Quine(3), 303 ὅπου οὗτος προσπαθεῖ εἰς ἀπάντησιν τῆς κριτικῆς τοῦ Chomsky νὰ δείξῃ, ὅτι

λόμενοι λόγοι καλύπτουν τὸ νόημα τῆς θέσεως καὶ ἡ θέσις ἀναιρεῖ τοὺς λόγους αὐτούς. Ὁ Quine ἀναφέρει τοὺς λόγους αὐτοὺς εἰς τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεώς του¹⁴, ἀλλ' ἡμεῖς τοὺς συζητοῦμεν εἰς τὴν ἀρχήν. Οἱ λόγοι τοῦ Quine ἤμποροῦν νὰ συνοψισθοῦν ὡς σύνολον ἐπιστημονικῶς ἀστηρίκτων ἀντιλήψεων περὶ τῆς λειτουργίας τῆς γλώσσης καὶ τῆς φύσεως τῆς μεταφράσεως, αἱ ὁποῖαι ἐν τελευταία ἀναλύσει ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ὀρθότητος τοῦ δευτέρου πόλου τῆς διατυπωθείσης ἀπορίας περὶ μεταφράσεως, ἄρα καὶ εἰς τὴν ἀκύρωσιν τῆς θέσεως. 1. Προσπαθοῦν νὰ δείξουν, ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀπορίας εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴν γνωστὴν θέσιν τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει, ὅτι ἡ ἀπροσδιοριστία ἀπειλεῖ κάθε ἐπιστημονικὴν, ἄρα καὶ τὴν μεταφραστικὴν, θεωρίαν (πρβλ. Chomsky). Ὁ Quine ἀπαντᾷ: Ὁχι. Πρόκειται περὶ ἀπροσδιοριστίας ἐπιπροσθέτου φύσεως¹⁵. 2. Ἀμφότεραι αἱ μεταφραστικαὶ θεωρίαι διαφέρουν μὲν κατὰ τὴν ἐπὶ μέρους μορφήν των, ἀλλὰ εἶναι ἰσοδύναμοι κατὰ τὸ ἀληθινόν των περιεχόμενον. Ὁ Quine ἀπαντᾷ: Αἱ θεωρίαι διαφέρουν κατὰ τὸ ἀληθινόν των περιεχόμενον (βλ. σημ. 13). 3. Εἶναι ἐπόμενον ὅτι δύο ἀντίγραφα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου δὲν συμπίπτουν ἀπολύτως. Ὁ Quine ἀπαντᾷ ὅτι ὁ δεύτερος πόλος τῆς ἀντινομίας τονίζει, ὅτι κάθε ἀντίγραφον ἀποκλείει τὸ ἄλλο καὶ ὑψώνει τὴν ἀξίωσιν νὰ εἶναι μοναδικὸν ἀντίγραφον τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι πλατωνικοῦ περιεχομένου¹⁶, καθὼς καὶ ὁ τέταρτος λόγος. 4. Μία τοιαύτη ριζικὴ διαφορὰ δύο μεταφραστικῶν θεωριῶν εἶναι οὐσιαστικῶς ἀδύνατος, διότι παρ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν διαφορὰν τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν ὑπάρχουν ὀρισμέναι φωνητικά, σημαντικά καὶ συντακτικά ἰδιότητες, αἱ ὁποῖαι λειτουργοῦν ὡς κριτήρια διὰ νὰ ἀποφασίσωμεν ποία ἐκ τῶν δύο διαφορετικῶν μεταφράσεων εἶναι σύμφωνος πρὸς αὐτάς. Ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς Γλωσσολογίας διηγεῖται περὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν καθολικὴν αὐτὴν ἰσομορφίαν τῶν γλωσσῶν,

Chomsky, ἂν καὶ αἱ ἀντιλήψεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν γενικῶν αὐτῶν ιδιοτήτων τῆς καθολικῆς γλώσσης δὲν δικαιολογοῦνται οὔτε μεταφυσικῶς — πίστις εἰς τὸν γενικὸν λόγον (Universalsprache) —, οὔτε ἱστορικῶς — ἐξέλιξις ἐκ τῆς κοινῆς μητρὸς γλώσσης —, ἀλλὰ μᾶλλον ὑποθετικῶς κατὰ ἐπιστημονικὸν τρόπον. Τόσον ἡ ἐκμάθησις μίας γλώσσης ὅσον καὶ ἡ ἀναπαράστασις τῆς γλωσσικῆς ἱκανότητος ζητεῖ πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τὴν ἀποδοχὴν γενικῶν φωνητικῶν, σημαντικῶν καὶ συντακτικῶν νόμων, τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα ἐπαφίεται εἰς τὴν γενικὴν γλωσσολογικὴν θεωρίαν (πρβλ. π.χ. Γλῶσσα καὶ πνεῦμα κεφ. 2, ὅπου ὁ Chomsky προσπαθεῖ νὰ ἀναπτύξῃ τέσσαρας τοιαύτας ἀρχὰς μὲ καθολικὴν ἰσχύν)¹⁷. Οὕτω ἡ θέσις τοῦ Quine στρέφεται ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἐναντίον αὐτῆς τῆς καθολικῆς θεωρίας περὶ γλώσσης.

3. Ὁ Quine θεωρεῖ τὸ ἔργον τοῦ μεταφραστοῦ ὡς ὑποκείμενον εἰς τὴν μεθοδικὴν σύνταξιν καὶ τὸν ἐμπειρικὸν ἔλεγχον μίας θεωρίας ἐπιστημονικοῦ τύπου. Τὰ γλωσσικὰ ὑπὸ μετάφρασιν δεδομένα πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν, νὰ γίνουιν «προγνώστὰ» μέσῳ τῆς θεωρίας αὐτῆς. Κάθε μεταφραστὴς πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὁλότητα τῆς γλώσσης, ὅχι μόνον ὅ,τι ἔχει αἰσθανθῇ καὶ ἀκούσῃ ἐντὸς ἐνὸς περιορισμένου χρονικοῦ διαστήματος. Ὅπως ἡ γλωσσικὴ ἱκανότης συνίσταται εἰς τὴν παραγωγὴν ἀπείρων γλωσσικῶν μορφῶν μὲ πεπερασμένα μέσα (Humboldt, Chomsky)¹⁸, οὕτω πρέπει καὶ ὁ μεταφραστὴς νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν του. Ἦδη εἶδμεν εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς παρούσης μελέτης, ποῖος ἐπιστημονικὸς ὀρίζων ἔχει ἰσχύν διὰ τὸν Quine. Πρόκειται περὶ ἐνὸς αὐτοσυνειδητοποιημένου ἐμπειρισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐγκαταλείψει τὸ δόγμα ἐνὸς ἀπλοῦ ἐπαγωγισμοῦ· ὁ ἐπαγωγισμὸς αὐτὸς προϋ-

17. Διὰ τὴν συζήτησιν τῶν καθολικῶν τούτων νόμων τῆς γλώσσης (linguistic Universals) πρβλ. Chomsky (2), 36, 47, 51, 58, καὶ 90-99, ὅπου οὗτος προσ

ποθέτει τὸ δεδομένον τῆς αἰσθήσεως, ὡς κάτι τὸ βασικὸν καὶ οὐδέτερον ἐν σχέσει πρὸς ἀντιπάλους θεωρίας τῆς ἐρμηνείας του. Διὰ τὸν Quine φαίνεται ὅτι ἰσχύουν δύο θεμελιώδη ἐπιτεύγματα τῆς συγχρόνου θεωρίας τῆς ἐπιστήμης. Πρῶτον, τὸ δεδομένον τῶν αἰσθήσεων εὐρίσκεται εἰς ἀλληλοεξάρτησιν μὲ τὸν ἐρμηνευτικὸν ὀρίζοντα. Μεταξὺ τῶν ὑφίσταται ἐν εἶδος ἐρμηνευτικοῦ κύκλου¹⁹ (πρβλ. Β' μέρος. Gadamer περὶ Ἑρμηνευτικῆς ἐν γένει: hermeneutischer Zirkel). Δεύτερον, ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐμπειρικῶς δεδομένου δὲν εἶναι μόνον μὲ ἀπλᾶς ἐπαγωγικὰς γενικεύσεις δυνατή, ἀλλὰ καὶ μὲ μίαν σειρὰν μετακανόνων ἐκ τοῦ γενικοῦ «γνωρίζειν ἐκ προτέρων», τὸ ὁποῖον ναὶ μὲν δὲν ἐλέγχεται ἀμέσως ἐμπειρικῶς, ἀλλ' εἶναι ἡ προϋπόθεσις πάσης ἐπαγωγικῆς ἐρμηνείας ἐμπειρικῶν φαινομένων. Ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως εἶναι κατ' οὐσίαν δυνατή μόνον ὑπ' αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις. Ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς παρούσης μελέτης ἡ ἐξέτασις τῶν ἀπόψεων αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης²⁰, (πρβλ. δεύτερον μέρος, *passim*). Ἄς περιορισθῶμεν εἰς τὰ πλαίσια τῆς παρούσης μελέτης εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς θέσεως ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν δύο αὐτῶν θεμελιωδῶν προϋποθέσεων τοῦ συνειδητοποιημένου ἐμπειρισμοῦ.

Ὁ Quine ἀναπτύσσει κατ' ἀρχὴν ἓνα ἐννοιολογικὸν σχηματισμὸν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δίδονται θεωρητικοὶ ὅρισμοί τοῦ τί εἶναι γλῶσσα (*language*), τί εἶναι γλωσσικὴ διάθεσις (*disposition*), τί εἶναι γλωσσικὸς ἐρεθισμὸς (*stimulation*) κλπ. Πρόκειται περὶ ἐνὸς σχηματισμοῦ, μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ οὕτω καλουμένου Behaviorism (ἀγγλ.) ἢ Behaviorismus (γερμ.) διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσης, συνεπῶς καὶ διὰ τὴν μετάφρασιν. Θεμελιώδη σημασίαν ἔχει προπαντὸς ἡ ἔννοια τῆς «ἐρεθισιακῆς σημασίας» (*stimulus meaning*), ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Quine. Ἐπειδὴ οὗτος εὐρίσκεται εἰς ἀντιμαχίαν μὲ κάθε εἶδος «Ὑποκειμενικοῦ

βάσει της έκδηλωθείσης γλωσσικής διαγωγής και όχι των ενδομύχων «ιδεών» του όμιλούντος. Ἡμᾶς ὅμως ἐνδιαφέρουν εἰς τὰ πλαίσια αὐτὰ μόνον οἱ ὅρισμοί ποὺ δίδει ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἔαν εἶναι μεταφραστοὶ ἀπὸ μίαν γλῶσσαν εἰς τὴν ἄλλην, τοῦτέστιν ἔαν ὑπόκεινται ἢ δὲν ὑπόκεινται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως. Ὡς «ἐρεθισιακὴν σημασίαν» μίας ἐκφράσεως ὀρίζει ὁ Quine στὴν κλᾶσιν (πλῆθος) τῆς συμφώνου ἢ ἀρνητικῆς διαγωγῆς τοῦ όμιλούντος κατὰ τὴν ἐκφράσιν της, τὴν ὁποίαν οὗτος θὰ ἐφάνερωνεν, ἔαν εὐρίσκετο ὑπὸ καταλλήλους ἐξωτερικὰς συνθήκας²².

Εἶναι εὐνόητον διατί ὁ Quine ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς «ἐρεθισιακῆς σημασίας». Αὐτὴ εἶναι κατὰ βάθος τὸ μόνον κριτήριον, βάσει τοῦ ὁποίου δύο διαφορετικαὶ γλωσσικαὶ θεωρίαι, τοῦτέστιν καὶ μεταφράσεις, εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθοῦν καὶ καταξιωθοῦν. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ κοινὴ αὐτὴ βάση, τότε ὅχι μόνον ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως, δὲν θὰ ἐγένετο συνειδητὴ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ σύγκρισις θὰ ἦτο δυνατὴ. Τοῦτο σημαίνει ὅμως, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει καὶ ἡ Γλωσσολογία εἰδικώτερον θὰ κατεβυθίζοντο εἰς ἓν σκεπτικιστικὸν χάος. Τὴν συνέπειαν αὐτὴν δὲν σκοπεύει ὁ Quine. Νομίζει ἀντιθέτως ὅτι μὲ ἓν τοιοῦτον κριτήριον εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὀρίσῃ: α) τὰς βασικὰς ἐμπειρικὰς προτάσεις (observation sentences) τῆς γλώσσης, β) τὰς ἀναλυτικὰς προτάσεις (analytic sentences)

(ἂν ὅχι καὶ «θεωρητικὴ ἀναπαράστασις») τῶν κυριωτέρων ἐννοιῶν τῆς Σημαντικῆς καὶ τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως. Ἡ ἐννοία τῆς «ἐρεθισιακῆς σημασίας» εἶναι καρπὸς τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς. Οὕτω προσπαθεῖ ὁ Quine, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν μὲ ἓνα πρώϊμον πρακτικὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς μεταφράσεως, τὸν Schleiermacher, νὰ δημιουργήσῃ τὰς προϋποθέσεις, βάσει τῶν ὁποίων «ἡ δύσκολος καὶ σχεδὸν ἀδύνατος τέ

καὶ γ) τοὺς λογικοὺς συνδέσμους αὐτῆς (logical connectives), νὰ θέσῃ μὲ ἄλλους λόγους τὸ οἰκοδόμημα τοῦ λογικοῦ ἐμπειρισμοῦ (logical empiricism) ἐπὶ μίας ἰσχυρᾶς βάσεως. Ἐμπειρικαὶ προτάσεις ἔχουν κατὰ ταῦτα μόνον «ἐρεθεσιακὴν σημασίαν» χωρὶς ἐπιπρόσθετον γλωσσικὴν ἐρμηνείαν, ἀναλυτικαὶ προτάσεις ἔχουν μόνον γλωσσικὴν σχέσιν, καὶ διὰ τὰ λογικὰ μόρια τῶν ἐπὶ μέρος συνδέσμων (π.χ. ὅχι, ἐάν, καί, εἴτε... εἴτε) δυνάμεθα νὰ δώσωμεν ὁρισμοὺς βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας»;²³

Οὕτω νομίζει ὁ Quine, ὅτι βάσει αὐτοῦ τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἓνα πρῶτον μέρος τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης, βάσει τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκρισις τῶν ἀντιμαχομένων μεταφράσεων καὶ ἡ ἀπόφασις, ποία εἶναι ὀρθότερα βάσει τοῦ ἐμπειρικοῦ τούτου κριτηρίου. Ἀμφότεροι οἱ «ἀντίζηλοι» εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν πρῶτην αὐτὴν βάσιν τοῦ μεταφράζειν. Εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐξεύρῃ μίαν τοιαύτην ἐμπειρικὴν βάσιν διὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ μέρος τῆς μεταφράσεως, ποὺ δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν ἀπροσδιοριστίαν, καὶ ἐκεῖνο ποὺ ὑπόκειται, λησμονεῖ ὅμως ὁ Quine, ὅτι τὸ ἐμπειρικὸν τοῦτο κριτήριον δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ παίξῃ τὸν ρόλον ποὺ τοῦ ἐμπιστεύεται. Διότι τοῦτο δὲν εἶναι οὐδέτερον πρὸς πᾶσαν ἀντιμαχομένην θεωρίαν, ἀλλὰ ἀντιθέτως εὐρίσκεται εἰς μίαν ἀλληλοεξάρτησιν μὲ ἓναν ὠρισμένον ἐννοιολογικὸν σχηματισμόν, συμφώνως πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἀρχὴν τοῦ προαναφερθέντος Behaviorismus. Τὸ πείραμα τῆς ριζοσπαστικῆς μεταφράσεως ἔχει νόημα, μόνον ἐάν οἱ δύο ἀντίπαλοι μεταφρασταὶ συμφωνήσουν ἐπὶ τοῦ τί θὰ ἀποδεχθοῦν ὡς ἐμπειρικὴν βάσιν. Τὸ κριτήριον τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» εἶναι προῖον τῆς μεθοδολογικῆς προκαταλήψεώς του, ἄρα ὅχι οὐδέτερον πρὸς ἀντιπάλους θεωρίας, ἀλλὰ ἀντιθέτως σχετικὸν πρὸς μίαν ὠρισμένην τοιαύτην.

Ὅρθὴ καὶ συνε

Ἐδῶ γίνεται φανερός ὁ ρόλος τῆς ἐρμηνευτικῆς προκατανοήσεως (Hermeneutisches Vorverständnis) καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην τῆς Γλωσσολογίας, ὅπως προηγουμένως ὁ ρόλος τοῦ ἐρμηνευτικοῦ κύκλου. Οὕτω τονίζει π.χ. ὁ Quine ὅτι ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως ἀρχίζει τότε, ὅταν ἐγκαταλείψωμεν τὸ πρῶτον πεδίων τῶν ἐπαγωγικῶν ἐξηγήσεων τῆς ξένης γλώσσης βάσει τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου τῆς μεταφράσεως ὁλοκλήρων προτάσεων, καὶ προχωρήσωμεν εἰς τὴν δευτέραν, πολὺ σπουδαιότεραν φάσιν, διότι τώρα πρόκειται νὰ μεταφέρῃ ὁ μεταφραστής ὅρους εἰς τὸ λεξιλόγιόν του, καὶ διὰ τοὺς ἐπὶ μέρους αὐτοὺς ὅρους (terms), τὰς συγκεκριμένας λέξεις τῆς γλώσσης, δὲν ὑπάρχει μία ἐμπειρικὴ βάση ἀλλὰ ὁ σημαντικὸς καὶ συντακτικὸς «ἐννοιολογικὸς σχηματισμὸς» (conceptual scheme) τῆς γλώσσης του γενικῶς, τὸ ἀτομικόν, τὸ γενικόν, ὁ ἐνικός, ὁ πληθυντικός, ἡ ταυτότης²⁵, τὸ συνδετικὸν ρῆμα, δηλ. ἡ ἐννοιολογικὴ καὶ λογικὴ ὑφὴ τῆς γλώσσης τοῦ μεταφραστοῦ.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπροσδιοριστία συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δύο ἀντίπαλοι μεταφράσεις ἡμποροῦν νὰ συμφωνοῦν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πρώτου μεταφραστικοῦ μέρους, βάσει τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου, ἀλλὰ νὰ διαφέρουν ριζικῶς κατὰ τὴν περαιτέρω ἄρσιν του ἐντὸς ἐνὸς ἐπὶ μέρους Λεξικοῦ καὶ Γραμματικῆς τῆς ὑπὸ μετάφρασιν ξένης γλώσσης. Ἐπειδὴ ἐδῶ μᾶς ἐγκαταλείπει τὸ ἐμπειρικόν — κατὰ τὸν Quine ἐσφαλμένως θεωρούμενον ὡς οὐδέτερον πρὸς πᾶσαν θεωρίαν κριτήριον — εἶναι δυνατὴ μία τοιαύτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο μεταφράσεων. Μέχρι τοῦδε ὅλοι οἱ πρακτικοὶ καὶ θεωρητικοὶ τῆς μεταφράσεως ἔκαμαν κατὰ τὸν Quine ἀσυνείδητον χρῆσιν τῆς μεθόδου τῶν ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων χωρὶς νὰ συλλογισθοῦν τὰς συνεπείας τῆς. Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν μέθοδον αὐτήν, νὰ μεταπηδήσωμεν εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν μὲ μοχλὸν τὴν ἰδικήν μας, διὰ νὰ δώσωμεν ἐμπειρικὴν χροιάν εἰς τὰς ἤδη γνωστὰς ρωμαντικὰς ἀντιλήψεις περὶ διαφορετικῶν

διαχωρισμὸν μεταξὺ ἐπαγωγικ

ἀτομικῶν γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν μεταφράζονται ἀμοιβαίως (Humboldt, Whorf κλπ)²⁶. Τοῦτο εἶναι δυνατόν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς συγχρόνου θεωρίας τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία φθάνει, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὸ γλωσσικὸν πρόβλημα τῆς μεταφράσεως, εἰς μίαν ἀνάλογον ἀπροσδιοριστίαν τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως μεταξὺ τῶν ἐπιστημονικῶν γλωσσῶν κατὰ ἱστορικὴν καὶ συστηματικὴν ἄποψιν²⁷.

Β'. Τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ἐν γένει²⁸

Die lichtvolle Erkennung der Verschiedenheit fordert etwas Drittes, nämlich ungeschwächt gleichzeitiges Bewusstseyn der eignen und fremden Sprachform. Dies aber setzt in seiner Klarheit voraus, dass man zu dem höheren Standpunkt, dem beide untergeordnet sind, gelangt sey, und erwacht auch dunkel erst recht da, wo, scheinbar gänzliche Verschiedenheit es auf den ersten Anblick gleich unmöglich macht, das Fremde sich, und sich dem Fremden zu assimilieren (Wilhelm von Humboldt).

26. Ἡ σχέσις τοῦ Quine πρὸς τὸν Humboldt καὶ τὸν Whorf σχετικῶς πρὸς τὴν θέσιν του περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως, εἶναι δύσκολον νὰ ὀρισθῇ ἐπακριβῶς. Ἄς περιορισθῶμεν εἰς ἀπλὴν ὑποσημείωσιν τοῦ πράγματος μὲ τὴν προοπτικὴν τοῦ δευτέρου, γενικωτέρου μέρους τῆς παρούσης ἐργασίας. Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ρητὸν τοῦ πρώτου μέρους (πρβλ. σημ. 1), δὲν ἐπιτρέπει ὁ Humboldt καμμίαν γλωσσικὴν σχετικότητα. Ναὶ μὲν ὑποστηρίζει οὗτος, ὅτι κάθε γλῶσσα, μὲ τὴν ἰδικήν της «ἐσωτερικὴν μορφήν γλώσσης», εἶναι «κύκλος», καὶ «νησίδα» γύρω ἀπὸ τὸν ὁμιλητὴν, τὴν ὁποίαν ἡμπορεῖ νὰ ἐγκαταλείψῃ μόνον μὲ τὴν διάβασίν του εἰς μίαν ἄλλην, ἀλλὰ ἡ πεποίθησίς του εἶναι, ὅτι παρ' ὅλην αὐτὴν τὴν σχετικότητα καὶ πολλότητα τῶν ἀτομικῶν «ἐσωτερικῶν μορφῶν» ἢ «φύσις» τῆς γενικῆς γλώσσης εἶναι μία καὶ μᾶς συνδέει (πρβλ. ἔ. ἀ. 224-225 καὶ 649-653, ἰδ. 651). Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Whorf, φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν Quine, ὅπως ὁ τελευταῖος νομίζει. Τὸ ὅτι «ὅλα τὰ ἐννοιολογικὰ συστήματα» (ἄρα καὶ τὸ ἰδικόν μας) «ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν γλῶσσαν» (Whorf (1965, σ

Ἡ διασαφήνις τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως, τὴν ὁποίαν ἡ θέσις τοῦ Quine δικαίως κατέστησεν ἐκ νέου ἀντικείμενον γλωσσολογικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, συνεπάγεται πλῆθος προβλημάτων, τῶν ὁποίων ἡ λύσις θὰ ἦτο προϋπόθεσις διὰ τὴν διασαφήνισιν αὐτήν. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, ἡ ὁποία ἔχει τὸν χαρακτήρα προλεγομένων εἰς μίαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν περὶ μεταφράσεως, ἀσχολούμεθα μὲ τὴν πρέπουσαν συντομίαν μὲ ὠρισμένα ἐκ τῶν προβλημάτων τούτων. Πρόκειται περὶ τῶν ἑξῆς ἑξι προβλημάτων: 1. Τὸ πρόβλημα τῆς δυνάτοτος τῆς μεταφράσεως, 2. τὸ πρόβλημα τῆς ἀρμοδιότητος, 3. τὸ πρόβλημα τῆς συστηματικῆς ὁμωνυμίας, 4. τὸ πρόβλημα τῆς μεθοδολογικῆς διαδικασίας, 5. τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως, καὶ 6. τὸ πρόβλημα τῆς σπουδαιότητος. Ἐντὸς τῶν γενικῶν αὐτῶν πλαισίων εἶναι ἐπίσης εὐκολώτερον νὰ ἐκτιμήσωμε τὴν συμβολὴν τοῦ Quine εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἐν γένει καὶ ταυτοχρόνως νὰ διῶμεν τὰ ὅρια καὶ τὰς ἐλλείψεις τῆς συμβολῆς αὐτῆς.

4. Πῶς εἶναι ἡ μετάφρασις δυνατή; Κάθε θεωρία τῆς μεταφράσεως ἀναλυτικοῦ-λογικοῦ, ἐμπειρικοῦ, ἢ ὑπερβατικοῦ-διαλεκτικοῦ τύπου, προϋποθέτει τὴν πραγματικότητα τοῦ μεταφράζειν, ἀλλὰ θέτει ταυτοχρόνως καὶ τὸ ἐρώτημα τῆς δυνατότητός της. Μετάφρασις εἶναι γλῶσσα «εἰς τὸ τετράγωνον». Πρόκειται διὰ τὴν φωνητικὴν, συντακτικὴν καὶ σημαντικὴν ἀλληλοπροσέγγισιν τῶν δύο ἐπὶ μέρους γλωσσῶν. Τίθεται ἄρα τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι ἡ μεταφραστικὴ αὐτὴ ἀλληλοπροσέγγισις δυνατή, βάσει ποίων κριτηρίων θὰ κριθῇ ἡ ὀρθότης; Εἶναι εὐνόητον, ὅτι κάθε θεωρία μεταφράσεως θὰ δώσῃ διαφορετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, συμφῶνως πρὸς τὸ πῶς ἐννοεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς δυνατότητος. Διὰ μίαν θεωρίαν τῆς μεταφράσεως ἀναλυτικοῦ-λογικοῦ τύπου, ὅπως τὴν ἔχομεν π.χ. εἰς τὸ ἔργον τοῦ Carnap²⁹ καὶ τοῦ πρωῒμου Wittgenstein³⁰, συνδέεται ἡ δυνατότης

29. Πρβλ. Carnap (1), παρ. 61 καὶ 62 (σελ. 165-176), ὅπου γίνεται προσπάθεια μίας τυπικο-συντακτικ

λύση τὸ πρόβλημα τῆς συμφιλίωσης μεταξύ τῆς λογικῆς πλευρᾶς τῆς σημασίας καὶ τῆς ἀντιστοίχου καθολικῆς γλώσσης ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς πραγματιστικῆς-ρητορικῆς πλευρᾶς τῆς σημασίας καὶ τῆς ἐπὶ μέρους γλώσσης ἀφ' ἑτέρου. Πρέπει ἄρα νὰ ἐρευνηθῇ πῶς ἡ ἐπὶ μέρους γλώσσα ἐφαρμόζει καὶ ἀτομικοποιεῖ τὴν γενικὴν καὶ λογικὴν σημασίαν — τὸν ἀποφαντικὸν λόγον (locutionary) — βάσει τῶν ἰδικῶν τῆς «ρητορικῶν» καὶ «ἐλλόγων» δυνατοτήτων (illocutionary)³⁵ (Austin) ἐν γένει. Κατὰ ταῦτα τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ὄχι πλέον ὡς λογικο-ἀναλυτικὸν πρόβλημα, μὲ ἀπολυτοποίησιν τῆς λογικῆς σημασίας, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὡς ἐμπειρικὸν πρόβλημα, μὲ νατουραλιστικὴν ἀναγωγὴν τοῦ ρητορικοῦ καὶ πραγματιστικοῦ πόλου τῆς σημασίας (ὅπως π.χ. εἰς τὸν Quine), ἀλλὰ ὡς διαλεκτικὸν πρόβλημα. Ζητεῖται ἡ «ταυτότης ἐν τῇ διαφορᾷ» (Identität in der Nichtidentität) τῶν ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν. Ὅλαι αἱ ἔννοιαι τῆς σημαντικῆς θεωρίας, καὶ συνεπῶς καὶ ἐκεῖναι τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως, γίνονται τώρα πρόβλημα γλωσσολογικὸν καὶ φιλοσοφικόν. Ἡ γλώσσα δὲν εἶναι μόνον φορεὺς μίας ἐντατικῆς σημασίας (intentionaler Sinn), τῆς ὁποίας ἡ δυνατότης εἶναι καθαρῶς λογικο-ἀναλυτικὸν ζήτημα (πρβλ. Carnap, Frege). Ἡ γλώσσα εἶναι ταυτοχρόνως μέσον τῆς αὐτο-εφαρμογῆς τῆς εἰς τὴν συγκεκριμένην συνάφειαν τοῦ λόγου. Τόσον κατὰ ἐντατικὸν ἢ ἐκτατικὸν τρόπον τῆς λογικο-ἀποφαντικῆς σημασίας (intentionale / extensionale Bedeutung), ὅσον καὶ κατὰ τὴν ρητορικὴν-πραγματιστικὴν ἄποψιν τῆς σημασίας εἶναι τὰ κριτήρια τῆς σημασίας, καὶ συνεπῶς καὶ τῆς συνωνυμίας, σχετικὰ πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους γλώσσας καὶ ὄχι ἀπόλυτα. Ἡ θεωρία τῆς μεταφράσεως καὶ ἡ θεωρία τῆς Σημαντικῆς — δύο πλευραὶ ἑνός καὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος — καλοῦνται ἄρα, πέραν τῆς λογικο-ἀναλυτικῆς ἢ ἐμπειρικῆς χροιάς, νὰ προσλάβουν διαλεκτικὸν χαρακτήρα.

5. Τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς τὸ δεύτερον πρόβλημα τῆς ἀρμοδιότητος. Ποῖος εἶναι ἀρμόδιος διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως; Ὅπως φαίνεται, διεκδικοῦν τὴν ἀρμοδιότητα αὐτὴν διάφοροι κ

